"सार्थः प्रसवतो मित्रं भार्य्या मित्रं गृहे सतः।
आतुरस्य भिषङ्मित्रं दानं मित्रं मरिष्यतः॥"
इति शुद्धितत्त्वम्॥

सार्थकः, त्रि, (सार्थ+कन्।) अर्थेन सह वर्त्तमानः। यथा,—
"शब्दान्तरमपेक्ष्यैव सार्थकः सार्थबोधकृत्।
प्रकृतिः प्रत्ययश्चैव निपातश्चेति स त्रिधा॥"
इति शब्दशक्तिप्रकाशिका॥
(सफलः। यथा, भागवते। १०। ४१। ४५।
"प्राह नः सार्थकं जन्म पावितञ्च कुलं प्रभो।
पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम्॥"

सार्थवाहः, पुं, (सार्थं वहतीति। वह+अण्।) वणिक्। इत्यमरः। २। ९। ७८॥ (यथा, कलाविलासे। १। ११।
"भुक्तोत्तरं सहृदयराख्यानीसंस्थितं कदाचित्तम्।
अभ्येत्य सार्थवाहो दत्तमहार्होपहारमणिकनकः॥")

सार्द्रं, त्रि, (आर्द्रेण सह वर्त्तमानम्।) आर्द्रम्। इत्यमरः। ३। १। १०५॥ आर्द्रयुक्ते, त्रि।
"अङ्गुष्ठमात्रं स्थौल्येन बाहुमात्रः प्रमाणतः।
सार्द्रश्च सपलाशश्च दण्ड इत्यभिधीयते॥"
इति प्रायश्चित्ततत्त्वधृताङ्गिरोवचनम्॥

सार्द्धं, व्य, सहितम्। इत्यमरः। ३।४।४॥ (यथा, महाभारते। ७। २७। २।
"सुशर्म्मा भ्रातृभिः सार्द्धं युद्धार्थी पृष्ठतोऽन्वयात्॥")

सार्द्धं, त्रि, अर्द्धेन सह वर्त्तमानम्। अर्द्धयुक्तम्। यथा,—
"मुनिभिर्द्विरशनं प्रोक्तं विप्राणां मर्त्यवासिनां नित्यम्।
अहनि च तथा तमस्विन्यां सार्द्धप्रहरयामान्तः॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥
अपि च।
"गतेऽब्दे द्वितये सार्द्धे पङ्कपक्षे दिनद्वये।
दिवसस्याष्टमे भागे पतत्येकोऽधिमासकः॥"
इति मलमासतत्त्वम्॥

सार्पिषः, त्रि, (सर्पिषः अयं सर्पिषा संस्कृतो वा। सर्पिष्+अण्।) सर्पिःसम्बन्धी। सर्पिःसंस्कृतवस्तु। सर्पिःशब्दात् ष्णप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

सार्पिष्कं, त्रि, (सर्पिष्+"तेन संस्कृतम्॥" इति ठक्।) सर्पिषा संस्कृतम्। यथा,—
"सार्पिष्कं दाधिकं सर्पिर्दधिभ्यां संस्कृतं क्रमात्।"
इति हेमचन्द्रः॥

सार्प्यः, पुं, (सर्पो देवता यस्य। ष्यञ्।) अश्लेषानक्षत्रम्। इति हेमचन्द्रः॥ (यथा, रामायणे। १। १८। १५।
"पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधीः।
सार्प्ये जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ
सर्पस्यायमिति।) सर्पसम्बन्धिनि, त्रि॥

सार्व्वः, पुं, (सर्व्वस्मै हितः। सर्व्व+"सर्व्वसर्व्वपुरुषाभ्यां णढञौ।" ५। १। १०। इति णः। बुद्धः। जिनः। इति हेमचन्द्रः॥ सर्व्वसम्बन्धिनि, त्रि॥

सार्व्वजनिकः, त्रि, (सर्व्वजनाय हितः। "सर्व्वजनात् ठञ्खञ्च।" ५। १। ९। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या ठञ्।) सकलजनहितः। सर्व्वजनशब्दात् ष्णिकप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

सार्व्वजनीनः, त्रि, (सर्व्वजनाय हितः। सर्व्वजन+खः।) सार्व्वजनिकः। सर्व्वजनशब्दात् णीनप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

सार्व्वभौमः, पुं, (सर्व्वभूमौ विदितः। "तत्र विदितः इति च।" ५।१।४३। इत्यण्।) उत्तरदिग्गजः। इत्यमरः। १। ३। ४॥ सर्व्वभूमीश्वरः। तत्पर्य्यायः। चक्रवर्त्ती २ एकजन्मा ३ नृपाग्रणीः ४। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, महाभारते। ३। ९३। ९।
"भरतस्य च वीरस्य सार्व्वभौमस्य पार्थिव!।
ध्रुवं प्राप्स्यति दुष्प्रापान् लोकांस्तीर्थपरिप्लुतः॥")
विदूरथपुत्त्रः। यथा,—
"परिक्षिरनपत्योऽभूत् सुरथो नाम जाह्नवः।
ततो विदूरथस्तस्मात् सार्व्वभौमस्ततोऽभवत्॥"
इति श्रीभागवते ९ स्कन्धे २२ अध्यायः॥
(पुरुवंशीयाहंयातिनृपस्य पुत्त्रः। यथा, महाभारते। १। ९५। १५—१६। "अहंयातिः खलु कृतवीर्य्यदुहितरमुपयेमे भानुमतीं नाम। तस्यामस्य यज्ञे सार्व्वभौमः। सार्व्वभौमः खलु जित्वा जहार कैकेयीं सुनन्दां नाम तामुपयेमे॥"*॥) सकलभूमिसम्बन्धिनि, त्रि॥

सार्व्वलौकिकः, त्रि, (सर्व्वलोके विदितः। "लोकसर्व्वलोकात् ठञ्।" ५।१।४४। इति ठञ्।) सर्व्वजनविदितः। यथा,—
"भवन्तं कार्त्तवीर्य्यो यो हीनसन्धिमचीकरत्।
जिगाय तस्य हन्तारं स रामः सार्व्वलौकिकः॥"
इति भट्टिकाव्ये ५ सर्गः॥
सार्व्वलौकिकः सर्व्वलोकविदितः। इति तट्टीका

सार्व्ववेद्यः, पुं, (सर्व्ववेदं वेत्तीति। सर्व्ववेद+ष्यञ्।) सकलवेदज्ञब्राह्मणः। सर्व्ववेदशब्दात् ष्ण्यप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

सार्षपः, त्रि, (सर्षपस्यायमिति। सर्षप+अण्।) सर्षपसम्बन्धीयशाकतैलादिः। यथा,—
"घृतञ्च सार्षपं तैलं यत्तैलं पुष्पवासितम्।
अदुष्टं पक्वतैलञ्च स्नानाभ्यङ्गेषु नित्यशः॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥

सालः, पुं, (शल्यते इति। शल गतौ+घञ्।) शालमत्स्यः। इत्यमरटीकायां भरतः॥ वृक्षमात्रम्। प्राकारः। इति मेदिनी॥ रालः। इति राजनिर्घण्टः॥ (सारोऽस्त्यत्रेति। अच्। रस्य लः।) स्वनामख्यातवृक्षः। इत्यमरः।२।२।३॥ सखुया इति हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। सर्ज्जः २ सर्ज्जरसः ३ कलः ४ कललजोद्भवः ५ वल्लीवृक्षः ६ चौरपर्णः ७ रालकार्य्यः ८ पुस्तकान्तरे रालः कर्य्यश्चेति शब्दद्वयम्। अजकर्णकः ९ वस्तकर्णः १० कषायी ११ ललनः १२ गन्धवृक्षकः १३ वंशः १४ रालनिर्यासः १५ दिव्यसारः १६ सुरेष्टकः १७ शूरः १८ अग्निवल्लभः १९ यक्षधूपः २० सिद्धिकः २१। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। उष्णत्वम्। हिमत्वम्। स्निग्धत्वम्। अतिसारपित्तास्रदोषकुष्ठकण्डूविस्फोटवातनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ अपि च।
"सालस्तु सर्ज्जकार्य्याश्वकर्णकाः शस्यसम्बरः।
अश्वकर्णः कषायः स्याद्व्रणस्वेदकफक्रिमीन्॥
व्रध्नविद्रधिवाधिर्य्ययोनिकर्णगदान् हरेत्॥"
अथ सालप्रभेदाः।
"सर्ज्जकोऽन्योऽजकर्णः स्याच्छालो मरिचपत्रकः।
अजकर्णः कटुस्तिक्तः कषायोष्णो व्यपोहति।
कफपाण्डुश्रुतिगदान् मेहकुष्ठविषव्रणान्॥"
इति भावप्रकाशः॥

सालङ्गः, पुं, रागस्य प्रकारविशेषः। यो रागो रागान्तरामिश्रितः सन् रागान्तराभासयुक्तः। इति सङ्गीतशास्त्रम्॥

सालनः, पुं, (सालः कारणत्वेनास्त्यस्येति। पमादित्वात् नः।) सर्ज्जरसः। इति रत्नमाला॥

सालनिर्यासः, पुं, (सालस्य निर्य्यासः।) सर्ज्जरसः। इति रत्नमाला॥

सालपर्णी, स्त्री, (सालस्य पर्णमिव पर्णमस्याः। ङीष्।) शालपर्णी। इत्यमरः।२।४।११५॥ शालपानि इति भाषा। यथा,—
"शालपर्णी सालपर्णी स्थिरा चांशुमती ध्रुवा॥"
इति शब्दरत्नावली॥
"अभावे पृश्निपर्ण्याश्च शालपर्णीं नियोजयेत्।"
इति वैद्यशास्त्रम्॥

सालपुष्पं, क्ली, सालस्येव पुष्पमस्य।) स्थलपद्मम्। इति शब्दरत्नावली॥

सालभञ्जिका, स्त्री, (सारं भनक्तीति। भन्ज+ण्वुल्। टापि अत इत्वम्। रस्य लः।) पुत्तलिका। यथा,—
"पाञ्चालिका तु पाञ्चाली पुत्त्रिका सालभञ्जिका।"
इति जटाधरः।
वेश्या। यथा,—
"वेश्या तु गणिका क्षुद्रा वारस्त्री सालभञ्जिका"
इति च जटाधरः॥

सालरसः, पुं, (सालस्य रसः।) रालः। इति राजनिर्घण्टः॥

सालवाहनः, पुं, (सालः तन्नामा यक्षो वाहन यस्य।) शालिवाहनराजः। इति केचित्॥ (अस्य विवरणं सातवाहनशब्दे द्रष्टव्यम्॥)

सालवेष्टः, पुं, (सालस्य वेष्टः निर्य्यासः।) धूनकः। इति भूरिप्रयोगः॥

सालशृङ्गं, क्ली, (सालस्य शृङ्गमिव।) प्राचीराग्रम्। इति केचित्॥